

‘Ο Θεός τῆς Βίβλου καὶ ὁ Θεός τῶν φιλοσόφων

έπιμέλεια: Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Κώστας Άνδρουλιδάκης
Νικόλαος Άσπρούλης
Χαράλαμπος Άτματζίδης
Στέλιος Βιρβιδάκης
π. Εύαγγελος Γκανᾶς
Θοδωρῆς Δρίτσας
Σταῦρος Ζουμπουλάκης
Μυρτώ Θεοχάρους
Κατερίνα Ιεροδιακόνου
Δημήτρης Καιμάκης
Παῦλος Καλλιγᾶς
Βασίλης Κάλφας
Παναγιώτης Κανταρτζῆς
Χρῆστος Καρακόλης
π. Δημήτριος Μπαθρέλλος
Έλένη Περδικούρη
Γιάννης Πίσσης
Θάνος Σαμαρτζῆς
”Αρης Στυλιανοῦ
Βασιλική Τσακίρη
Γιωργος Φαράκλας

2

Συναντήσεις

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

**Ο ΘΕΟΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ
ΚΑΙ Ο ΘΕΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Σταῦρος Ζουμπουλάκης**

**ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ
'Αθήνα 2012**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός (Σταῦρος Ζουμπουλάκης)	11
Α' Συνεδρία (πρόεδρος: Στέλιος Βιρβιδάκης)	
Παῦλος Καλλιγᾶς, Θεός καὶ θεολογία στό ἔργο τοῦ Πλάτωνα	15
Βασίλης Κάλφας, Εἶναι ἀναγκαῖος ὁ Θεός στή φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη;	28
Κατερίνα Τεροδιακόνου, Ἡ θεολογία τῶν Στωικῶν	46
Ἐλένη Περδικούρη, Ὁ Θεός στόν Πλωτίνο: Νοῦς ἡ Ἔν;	69
Συζήτηση	86
Β' Συνεδρία (πρόεδρος: π. Δημήτριος Μπαθρέλλος)	
Δημήτρης Καϊμάκης, Ὁ Θεός τῆς Πεντατεύχου	101
Μυρτώ Θεοχάρους, Ὁ Θεός σέ ἀγωνία: τό προφητικό δίωμα τοῦ θείου διλήμματος μεταξύ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης	117
Χρῆστος Καρακόλης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος: Τό ἀποκλειστικά παλαιοδιαθηκικό ὑπόβαθρο, ἡ μετεξέλιξη καὶ ἡ θεολογική σημασία τοῦ ὄρου «Λόγος» στό Κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιο	140
Χαράλαμπος Ἀτματζίδης, Μονοθεϊσμός καὶ ἀρχέγονος χριστιανισμός.	
Τό παράδειγμα τοῦ 1 Κορ 8:1-6	163
Συζήτηση	205

Χρῆστος Καρακόλης

‘Εν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος...
Τό ἀποκλειστικά παλαιοδιαθηκικό ὑπόβαθρο,
ἡ μετεξέλιξη καί ἡ θεολογική σημασία
τοῦ ὄρου «Λόγος»
στό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο

Ηέκκλησιαστική παράδοση συνέδεσε τή συγγραφή τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου μέ τήν "Ἐφεσο".¹ Έκεῖ κατά τή μαρτυρία τοῦ Εἰρηναίου, ἀλλά καὶ τῶν Ἀπόκρυφων Πράξεων Ἰωάννου, ἔδρασε ὁ Ἰωάννης, υἱός τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἕνας ἐκ τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.² Η παράδοση αὐτή, ἡ

¹ Βλ. σχετικά τήν ἀναλυτική παρουσίαση τῶν μαρτυρῶν τῶν πηγῶν στό Β. Δ. Τζέρπος, Τό ἰώάννειο πρόβλημα: Συμβολή στή μελέτη τῆς ἰωάννειας γραμματείας, Π. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 281 κ.έ., 390· βλ. ἐπίσης M. Hengel, *Die johanneische Frage: Ein Lösungsversuch*, WUNT 67, Mohr, Τυβίγηη 1993, σ. 75 κ.έ.

² Πιθανῶς πρόκειται γιά σύγχρονες χρονικά μαρτυρίες, καθότι ἡ συγγραφή τοῦ παλαιότερου τμήματος τῶν Πράξεων Ἰωάννου ἀνάγεται στό δεύτερο μισό τοῦ 2ου αἰώνα μ.Χ. Γιά τή σύνθετη φιλολογική ιστορία τοῦ κειμένου αὐτοῦ, βλ. I. Δ. Καραβιδόπουλος, Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα, Β: Ἀπόκρυφες Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκαλύψεις, ΒΒ 29, Π. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 25-32. Ο Εἰρηναῖος ἀναφέρει τήν παράδοση περί τῆς δράσεως τοῦ Ἰωάννη στήν "Ἐφεσο μεταξύ ἀλλων στό Κατά αἱρέσεων, ΙΙ 22,5· ΙΙΙ 3,4, 11· προβλ. καὶ Εὐσέβιος, Ἐκκλησιαστική ιστορία, ΙΙΙ 23,4· 31,3. Στό τελευταῖο ἔργο (ΙΙΙ 39,2-6 καὶ VII 25,16), διασώζεται ἀναφορά στήν

όποία θεωρήθηκε από όρισμένους νεότερους και σύγχρονους έρμηνευτές ότι έχει ιστορική βάση,³ φαίνεται ότι άποτέλεσε τό θεμέλιο ἐπί τοῦ ὅποίου οἰκοδομήθηκε η ἀποψη ότι ή ίωάννεια ἔννοια τοῦ Λόγου δέν μπορεῖ παρά νά έχει δεχθεῖ τήν ἐπίδραση τῆς ἡρακλείτειας φιλοσοφίας ή καί ἄλλων φιλοσοφικῶν ρευμάτων τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς.⁴

Μελετώντας ώστόσο τήν ἔννοια τοῦ Λόγου ἐντός τῆς συνάφειας τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου δέν μπορεῖ κατά τή γνώμη μου νά διαπιστωθεῖ κάποια φιλοσοφικῆς προελεύσεως νοηματοδότησή του.⁵ Αντί-

παρουσία δύο Ἰωαννῶν, μαθητῶν τοῦ Κυρίου, στήν "Εφεσο προερχόμενη ἀπό τὸν Παπία Ἱεραπόλεως.

³ Βλ. ἐνδεικτικά P. Trebilco, *The Early Christians in Ephesus from Paul to Ignatius*, Mohr, Τυβίγη 2004, σ. 241 κ.έ.: I. Παναγόπουλος, *Εἰσαγωγὴ στήν Καινή Διαθήκη*, Αθήνα 1995, σ. 145.

⁴ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά B. Jendorff, *Der Logosbegriff: Seine philosophische Grundlegung bei Heraklit von Ephesos und seine theologische Indienannahme durch Johannes den Evangelisten*, Φραγκφούρτη 1969· W. Kelber, *Die Logoslehre: von Heraklit bis Origenes*, Urachhaus, Στουτγάρδη 1976, σ. 153 κ.έ.: U. Schnelle, *Antidoketische Christologie im Johannesevangelium: Eine Untersuchung zur Stellung des vierten Evangeliums in der johanneischen Schule*, FRLANT 144, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγη 1987, σ. 234· I. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγὴ στήν Καινή Διαθήκη*, BB 1, ΙΙ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη ³2007, σ. 185, 188, 190.

⁵ Πρobl. τό σχετικό συμπέρασμα τοῦ U. Busse, *Das Johannesevangelium: Bildlichkeit, Diskurs und Ritual*, ETL 162, Peeters, Λουζάν, σ. 62, σημ. 18: «In der griechischen philosophischen Reflexion umfasst der Logosbegriff seit Heraklit, von Kleantes in die Stoia eingebracht, die universale Vernunftstruktur allen Geschehens. Deshalb ist der besondere Grund für die johanneische Begriffswahl m.E. noch nicht einleuchtend

Θετα τόσο ή ίδια ή έννοια του Λόγου, όσο και οι συνδεόμενες μέ αυτήν παραστάσεις παραπέμπουν μέ συνέπεια και καθ' όλοκληρίαν στίς βιβλικές ἀντιλήψεις.⁶ Συγκεκριμένα:

benannt worden». Ο δέ Σ. Άγουρίδης, Τό κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιο, Α': Κεφ. 1-12, ΕΚΔ 4, Π. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 183, σημειώνει σχετικά: «Φυσικά δέν είναι φιλοσοφική ή γλώσσα του Προλόγου μας στόν Ιωάννην ούτε έχει ἄμεση σχέση μέ τόν Φιλωνα, ἀφοῦ αὐτή είναι καθαρά θρησκευτική»· τέλος, ό. Β. Γ. Τσάκωνας, Ή χριστολογία του κατά Ιωάννην Εὐαγγελίου και τῶν Ἐπιστολῶν, Αθήνα 1994, σ. 19, ὑπογραμμίζει μετά ἀπό μά σύντομη παρουσίαση του φιλοσοφικοῦ ὑποβάθρου τῆς ἔννοιας του λόγου: «Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νά εἴπωμεν, ὅτι ὁ λόγος εἰς τήν Ἑλληνικήν φιλοσοφικήν παράδοσιν ἀποτελεῖ μίαν λογικήν ἀρχήν διαπερῶσαν πάντα τά ὅντα και ταυτίζομένη, ἀλλοτε μέν πρός τήν ἐπιστήμην και ἀλλοτε μέ τόν Νοῦν. Πέραν τῶν ἀνωτέρω ιδιοτήτων, ὁ λόγος, ὁ φιλοσοφικός, ούδεν τό θρησκευτικῶς ιδιάζει παρουσιάζει, πολλῷ δέ μᾶλλον ούδεμίαν φαίνεται νά ἔχῃ ἄμεσον σχέσιν πρός τόν λόγον του Ιωάννου [...]».

⁶ Θά ήταν δέδαμα λάθος νά δημιουργηθεῖ στό σημεῖο αὐτό ή ἐντύπωση ὅτι ή βιβλική θεολογική παράδοση και οι βιβλικές παραστάσεις και ἀντιλήψεις είναι στεγανές ώς πρός όποιεσδήποτε ἐλληνιστικές ἐπιδράσεις. Ήδη ἀπό τήν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης ἀπό τόν μακεδονικό στρατό κατά τά μέσα τοῦ 4ου αἰώνα και ἐξῆς, ὁ γεωγραφικός αὐτός χῶρος μετατρέπεται σταδιακά σέ χωνευτήρι τοῦ ἐλληνιστικοῦ και τοῦ ιουδαϊκοῦ πολιτισμοῦ· 6L. σχετικά τό κλασικό ἔργο του M. Hengel, *Judentum und Hellenismus. Studien zu ihrer Begegnung unter besonderer Berücksichtigung Palästinas bis zur Mitte des 2. Jhs v. Chr.*, WUNT 10, Mohr, Τυβίγηγη ³1988. Τέτοιες ἐπιδράσεις σαφέστατα ἀνιχνεύονται σέ πλειάδα βιβλικῶν κειμένων. Όστόσο ή θέση τῆς παρούσας μελέτης δέν είναι κάποια ὑποτιθέμενη στεγανότητα μεταξύ ἐλληνικῆς-φιλοσοφικῆς και ιουδαϊκῆς-βιβλικῆς σκέψης, ἀλλά τό ὅτι ὅλες οι περί Λόγου ιδέες τοῦ Κατά Ιωάννην Εὐαγγελίου ἀντιλούνται ἀπό τή Βίβλο και ὅχι ἀπό τό ἐλληνορωμαϊκό της περιβάλλον, ἔστω και ὃν τό περιβάλλον αὐτό εἶχε

Στή διήγηση τῆς δημιουργίας, στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ὁ Θεός παρουσιάζεται νά δημιουργεῖ τὴν κτίση διά τοῦ παντοδύναμου λόγου του. Ἐπαναλαμβανόμενο γενεσιουργό αἴτιο τῶν πάντων εἶναι ή προσταγή τοῦ Θεοῦ, πού εἰσάγεται μέ τη φράση: καὶ εἶπεν ὁ Θεός, συνοδευόμενη ἀπό μία ἡ περισσότερες προστακτικές.⁷ Ἡ δημιουργική προσταγή τοῦ Θεοῦ καθίσταται πραγματικότητα, γεγονός τό ὅποιο ἐκφράζεται ἐπίσης κατά ἐπαναλαμβανόμενο τρόπο μέ ρήματα σέ ἀόριστο χρόνο.⁸ Συνεπῶς ὁ Θεός ἐκφέρει λόγο καὶ τὰ πάντα δημιουργοῦνται σύμφωνα μέ τό λόγο του.⁹

ἡδη ἀσκήσει μικρή ἡ μεγάλη ἐπίδραση ἐπί τῶν σχετικῶν βιβλικῶν ἀντιλήψεων. Μέ μά φράση: ἀποκλειστική πηγή τοῦ Ἰωάννη στό θέμα τοῦ Λόγου φαίνεται νά εἶναι ή Βίβλος καὶ μόνο αὐτή, ὅπως θά προσπαθήσουμε κατά τήν ἀκολουθούσα ἀνάλυση.

⁷ Γεν 1:3: γενηθήτω 1:9· 1:6: γενηθήτω – ἔστω 1:9: συναχθήτω – ὄφθητω 1:11: βλαστησάτω 1:14: γενηθήτωσαν – ἔστωσαν 1:15: ἔστωσαν 1:20, 24: ἔξαγαγέτω 1:22: αὐξάνεσθε – πληρύνεσθε – πληρώσατε – πληρυθεσθωσαν 1:28: αὐξάνεσθε – πληρύνεσθε – πληρώσατε – κατακυριεύσατε – ἄρχετε πρβλ. Τσάκωνας, Χριστολογία, δ.π., σ. 16, 25.

⁸ Γεν 1:3, 6: ἐγένετο 1:9: ἐγένετο – συνήχθη – ὥφθη 1:12: ἐξήνεγκεν 1:15, 20, 24, 30: ἐγένετο. Περιλαμβάνουμε ἐδῶ μόνο τοὺς ἀόριστους, οἱ ὅποιοι φανερώνουν μά ἀπευθείας αιτιώδη σχέση τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ μέ τά διάφορα στάδια τῆς δημιουργίας. Ὑπάρχουν πολύ περισσότεροι ἀόριστοι στήν συγκεκριμένη διήγηση, διά τῶν ὅποιων ὁ Θεός φαίνεται νά προβαίνει σέ συγκεκριμένες δημιουργικές ἐνέργειες. δι. σχετικά G. von Rad, *Das erste Buch Mose – Genesis*, NTD 2/4, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγη 1972, σ. 33 κ.έ. Αύτοί ὅμως δέν μᾶς ἀπασχολοῦν στό πλαίσιο τῆς παρούσας ἐργασίας, καθότι δέν θεωροῦμε ὅτι ἐπηρεάζουν τήν περί Λόγου σύλληψη τοῦ Ἰωάννη.

⁹ Βλ. σχετικά μέ τήν ἐν γένει παλαιοδιαθηκική προβληματική

Είναι έμφανέστατη ή όμοιότητα τῆς παραστάσεως αὐτῆς πρός τά διαλαμβανόμενα στούς πρώτους στίχους τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου: Πάντα δὶ' αὐτοῦ [δηλαδή διά τοῦ Λόγου, βλ. 1:1-2] ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν ὁ γέγονεν (1:3).¹⁰ Ο τέταρτος εὐαγγελιστής ἐδῶ παρουσιάζει τὸ Λόγο ὡς τὸν καταλύτη διά τοῦ ὅποιου καθίσταται δυνατή ή δημιουργία ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὄντων. Αὐτό ἀκριβῶς περιγράφεται καὶ στό βιβλίο τῆς Γενέσεως, ὅπου ἐπίσης ὁ Θεός δημιουργεῖ τὰ πάντα διά τοῦ λόγου του.¹¹ Ἀκόμη καὶ στήν περίπτωση τῆς πρώτης ἀναφορᾶς στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου στό Γεν 1 δέν ἀπουσιάζει τό στοιχεῖο τοῦ λόγου, ἀφοῦ ὁ Θεός, προτοῦ κατασκευάσει τὸν ἀνθρώπο, λέει: ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ήμετέραν καὶ καθ' ὄμοίωσιν (1:26).¹² Μόνο στό δεύτερο

ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος C. Westermann, *Genesis. 1. Teilband: Genesis 1-11*, Biblischer Kommentar: Altes Testament 1/1, Neukirchener, Νούξιρχεν-Φλούνι 1974, σ. 117 κ.έ.

¹⁰ Συνδέουμε τό ὁ γέγονεν μέ τό ἐγένετο οὐδὲ ἐν τοῦ στ. 3, καὶ ὅχι μέ τό ἐν αὐτῷ ζωὴ ἡν τοῦ στ. 4, ὥπως τό δρίσκουμε στήν 27η ἔκδοση τοῦ κριτικοῦ κειμένου Nestle-Aland. Στό σημεῖο αὐτό ἀκολουθοῦμε τή δομή τοῦ ἰωαννέου προλόγου, ὥπως τήν ἀποκαθιστᾶ ὁ O. Hofius, «Struktur und Gedankengang des Logos-Hymnus in Joh 1,1-18», *Johannesstudien*, WUNT 88, Mohr, Τυρίγη 1996, σ. 4-8, καθώς καὶ τήν ἐκεῖ ἀναπτυσσόμενη σχετική ἐπιχειρηματολογία.

¹¹ Ἀκόμη καὶ τό ρῆμα ἐγένετο, στή φράση τοῦ Ιω 1:3 πάντα δὶ' αὐτοῦ ἐγένετο, θυμίζει τή διαρκή ἐπανάληψη στή διήγηση τῆς δημιουργίας τῆς φράσης καὶ ἐγένετο (1:3, 6, 9, 11, 15, 20, 24).

¹² Είναι χαρακτηριστικό ὅτι, σέ ἀντιδιαστολή πρός τήν ὑπόλοιπη δημιουργία, δέν ὀλοκληρώνεται ή ἀναφορά στήν κατασκεύή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό σύνηθες καὶ ἐγένετο οὔτως, πράγμα πού σημαίνει ὅτι η δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δέν ἔχει αὐτόματο χαρακτήρα. Ἡ

κεφάλαιο τῆς Γενέσεως, καὶ συγχειριμένα στή δεύτερη ἀναφορά περί τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Θεός πλάθει τὸν ἄνθρωπο ἀπό χῶμα καὶ ἐμψυσῖ σὲ αὐτὸν πνοὴν ζωῆς (2:7), διήγηση πού ἀποκαλύπτει τὴν ἴδιαίτερη μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου. "Ομως εἰδικά στὸν πρόλογο τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου φαίνεται νά προϋποτίθεται μᾶλλον ἡ πρώτη διήγηση, ἀφοῦ ὁ Θεός δημιουργεῖ τά πάντα διά τοῦ Λόγου του.¹³ Μάλιστα στὸ στ. 4 ὑπάρχει ρητή ἀναφορά στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου: ἐν αὐτῷ [δηλαδή ἐν τῷ Λόγῳ] ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. "Οπως παρατηρεῖ ὁ παλαιοδιαθηκολόγος Χάρτμουτ Γκέζε (Hartmut Gese), στὴν Παλαιά Διαθήκη ζωὴ καὶ φῶς εἶναι κατ' οὐσίαν συνώνυμες ἔννοιες.¹⁴ Στὸν ἰωάννειο πρόλογο αὐτό τό δεδομένο ἐκφράζεται χαρακτηριστικά

φράση αὐτή ἀναφέρεται μόλις στὸ στ. 1:30 καὶ συνδέεται ὅχι μέ τῇ δημιουργίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὅποια ἔχει ἥδη συντελεστεῖ στὸ στ. 1:27, ἀλλά μέ τό περιεχόμενο τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ πράς τοὺς ἥδη δημιουργηθέντες πρωτοπλάστους στοὺς στ. 1:28-30· 6λ. σχετικά von Rad, *Genesis*, ᷂.π., σ. 39 κ.έ.

¹³ Ἡ δεύτερη διήγηση τῆς δημιουργίας στὸ Γεν 2:7 φαίνεται νά ἀποτελεῖ τῇ θεολογικῇ βάσῃ κατανόησης τοῦ Ιω 9:6, στὸ ὅποιο ὁ Ἰησοῦς φτύνει στὸ χῶμα, φτιάχνει πηλό καὶ ἀλείφει μέ τὸν πηλὸν αὐτὸν τά μάτια τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ σὲ μά πράξη νέας δημιουργίας κατ' ἀντιστοιχίαν πράς τὸ Γεν 2:7· 6λ. ἀντιπροσωπευτικά B. Lindars, *The Gospel of John*, NCB, Oliphants, Λονδίνο 1972, σ. 343.

¹⁴ Gese, «Der Johannesprolog», *Zur biblischen Theologie: Altestamentliche Vorträge*, BETh 78, Kaiser, Μόναχο 1977, σ. 191: «Das Sehen ist der Hauptsinn des wahrnehmenden Menschen [...] und erst der Wahrnehmende ist der Existierende, so wie das Existierende als Wahrgenommenes existiert. Für das lebendige, wahrnehmende Sein ist

ἀπό τό ὅτι ἡ ζωή πού δρίσκεται μέσα στό Λόγο τοῦ Θεοῦ καθίσταται τό φῶς, ἀρά ἡ ζωή τῶν ἀνθρώπων (῾Ην τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, 1:9).¹⁵ Μέ αλλα λόγια, ἡ ζωοποιός δύναμη τοῦ Θεοῦ μεταδίδεται στούς ἀνθρώπους διά τοῦ ζωοποιοῦ Λόγου του. Ὁ τέταρτος εὐαγγελιστής φροντίζει νά καταστήσει τήν παραλληλία τῶν πρώτων στίχων τοῦ προλόγου του μέ τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως σαφή γιά τόν ἀναγνώστη τοῦ εὐαγγελίου του ἥδη ἀπό τίς πρῶτες λέξεις τοῦ βιβλίου του. "Οπως παρατηροῦν ὅλοι σχεδόν οι ἐρμηνευτές, μέ τίς λέξεις ἐν ἀρχῇ εἰσάγεται τόσο τό βιβλίο τῆς Γενέσεως ὅσο καὶ τό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο. Ἡ συνέχεια ώστόσο εἶναι στά δύο αὐτά βιβλία διαφορετική. Ἐνῶ στό βιβλίο τῆς Γενέσεως μετά τό ἐν ἀρχῇ ἀκολουθεῖ ἡ φράση: ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (1:1), στό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ἀκολουθεῖ ἡ φράση: ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (1:1). Βάσει τῆς κοινῆς ἀρχῆς τῶν δύο βιβλίων ὁ Ἰωάννης παρουσιάζει ἐν συνεχείᾳ αὐτό πού τό βιβλίο τῆς Γενέσεως δέν περιλαμβάνει: ὁ θεῖος Λόγος κατά τόν Ἰωάννη δέν εἶναι ἀπλῶς οἱ δημιουργικές λέξεις πού ἐκφωνεῖ ὁ Θεός, ώστε νά πραγματοποιεῖ ἡ δημιουργία, ἀλλά ἀποτελεῖ προϋπάρχον τῆς δημιουργίας πρόσωπο, τό

---

also das Licht konstitutiv. Licht macht das Wesen des Lebens aus, und man kann vom "Licht des Lebens" sprechen [...]. Das Licht nicht sehen heißt tot sein [...] Licht geben Leben geben».

¹⁵ Gese, «Johannesprolog», ö.p., σ. 194.

όποιο ἔχει ἀποκλειστική καὶ διαρκή προσωπική σχέση μέ τόν Θεό (καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν) καὶ τό διποῖο εἶναι Θεός (καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος).¹⁶

Μέ ἄλλα λόγια ὁ Ἰωάννης μᾶς ἀποκαλύπτει τί προϋπηρχε τῆς δημιουργίας τῶν πάντων.¹⁷

Πῶς ὅμως φθάνει ὁ τέταρτος εὐαγγελιστής στό σημεῖο νά προσωποποιήσει τόν δημιουργικό λόγο τοῦ Θεοῦ, ὡστε νά τόν ταυτίσει μέ τόν Ἰησοῦ; Ὁ Ἰωάννης δρίσκεται κατά τήν ἐποχή του στό τέλος μᾶς μακρᾶς καὶ ἀκρως ἐνδιαφέρουσας ἐξέλιξης τῆς παλαιοδιαθηκῆς καὶ ιουδαϊκῆς ἔννοιας τοῦ λόγου. Ἡ ἐξέλιξη αὐτή περνάει μέσα ἀπό τήν σοφιολογική γραμματεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.¹⁸

Στό βιβλίο τῶν Παροιμιῶν γιά πρώτη φορά ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ παρουσιάζεται μέ προσωπικά χαρακτηριστικά.¹⁹ Ἰδιαίτερα σημαντικά γιά τό θέμα μας εἶναι τά

¹⁶ Πρβλ. R. Bauckham, *The Testimony of the Beloved Disciple: Narrative, History and Theology in the Gospel of John*, Baker, Γκράντ Ράπιντς 2007, σ. 240-242.

¹⁷ Πρβλ. ἀντιπροσωπευτικά Ἀγουρίδης, *Τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγελιο*, ὥ.π., σ. 178-179· E. Haenchen, *Johannesevangelium: Ein Kommentar*, Mohr, Τυβίγη 1980, σ. 115-116· D. A. Carson, *The Gospel according to John*, Inter-Varsity, Λέστερ 1991, σ. 113-114· L. Morris, *The Gospel according to John: Revised Edition*, NICNT, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 1995, σ. 65· J. R. Michaels, *The Gospel of John*, NICNT, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2010, σ. 46-47.

¹⁸ Βλ. γενικά γιά τήν σοφιολογική γραμματεία E. Zenger κ.ἄ., *Einleitung in das Alte Testament*, Kohlhammer, Στουγάρδη 2006, σ. 329-334· J. L. Crenshaw, *Old Testament Wisdom: An Introduction*, Knox, Ατλάντα 1981.

¹⁹ Πρβλ. Morris, *Gospel*, ὥ.π., σ. 105.

ὅσα γράφονται γιά τή σοφία στό 8:22 κ.έ. τοῦ βιβλίου αὐτοῦ:

Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὅδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ (8:22).²⁰ Ο Θεός δημιούργησε τή σοφία πρὶν ἀπό ὅλα τά ὑπόλοιπα ἔργα του:

²⁷ ἦνίκα ἡτοίμαζεν τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ [...]

²⁸ ἦνίκα ἵσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ’ οὐρανὸν

²⁹ καὶ ἵσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς,

³⁰ ἤμην παρ’ αὐτῷ ἀρμόζουσα.

Καί συνεχίζει ἔξηγώντας τό ρόλο τῆς σοφίας:

ἐγὼ ἦμην ἡ προσέχαιρεν.

Καθ’ ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ (8:30)

Ἐδῶ δέν ἀναφέρεται ὅτι ἡ σοφία μετεῖχε, ἐνεργά τουλάχιστον, στή δημιουργία τοῦ κόσμου,²¹ παρά μόνο ὅτι ἡ σοφία δρισκόταν μαζί με τόν Θεό, ὅταν ὁ Θεός δημιουργοῦσε τόν κόσμο, σχεδόν σάν παιδί με τό ὅποιο ὁ Θεός παῖζει καθημερινά καί εὐφραίνεται.²²

²⁰ Ἔχει ίδιαίτερη σημασία στό σημεῖο αὐτό ἡ σαφής πληροφορία ὅτι ἡ σοφία εἶναι κτίσμα τοῦ Θεοῦ σέ ἀντίθεση πρός τό Λόγο, ὁ ὅποιος προϋπάρχει ὀλόκληρης τῆς δημιουργίας· βλ. Τσάκωνας, Χριστολογία, ὥ.π., σ. 28.

²¹ Βλ. τή σχετική συζήτηση στό B. K. Waltke, *The Book of Proverbs: Chapters 1-15*, NICOT, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2004, σ. 417-420.

²² Βλ. O. Plöger, *Sprüche Salomos – Proverbia*, BKAT 17, Neukirchener, Νούκιρχεν-Φλούν 1984, σ. 95-96. Ὁ Gese, «Johannespro-

Ἐπόμενος σημαντικός σταθμός στή μετεξέλιξη τῆς ἔννοιας τῆς σοφίας ἀποτελεῖ τό βιβλίο Σοφία Σειράχ. Τό βιβλίο αὐτό συγγράφεται στήν Παλαιστίνη στά ἔβραικά σέ μά ἐποχή, κατά τήν ὅποια εἶναι ἔντονη ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνιστικοῦ πνεύματος στόν παλαιστινό ιουδαϊσμό, γύρω στίς ἀρχές τοῦ 2ου αἰώνα π.Χ.²³ Εἰδικά στό 24ο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, στό ὅποιο περιλαμβάνεται ἡ καύχηση τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, διαβάζουμε μεταξύ ἄλλων τά ἔξης χαρακτηριστικά:

Ἐγὼ ἀπὸ στόματος ὑψίστου ἔξηλθον καὶ ὡς ὅμιχλη κατεκάλυψα γῆν (24:3) [...] γῦρον οὐρανοῦ ἐκύκλωσα μόνη καὶ ἐν βάθει ἀβύσσων περιεπάτησα (24:5) [...] πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέν μέ, καὶ ἔως αἰῶνος οὐ μὴ ἐκλίπω (24:9).

Εἶναι ἐμφανές ὅτι βάσει τοῦ στ. 24:3 καὶ τῆς συνάφειάς του ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ταυτίζεται μέ τήν ἐκφορά τοῦ δημιουργικοῦ θείου λόγου.²⁴ Στή Σοφία Σειράχ γίνεται ἐπομένως ἔνα ἀκόμη βῆμα σέ σχέση μέ τό 80

log», δ.π., σ. 189, ἐντοπίζει σύνδεση τῆς παράστασης αὐτῆς ἀπό πλευρᾶς ιστορίας τῆς παραδόσεως μέ τό Iw 1:18, στό ὅποιο ὁ Λόγος ὡς ὁ μονογενής Θεός (ἢ Γίος κατά τό βιζαντινό κείμενο) δρίσκεται στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ Πατέρα.

²³ Βλ. σχετικά G. Sauer, *Jesus Sirach/Ben Sira*, ATD Apokryphen 1, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγη 2000, σ. 22.

²⁴ Βλ. σχετικά H. Gese, «Johannesprolog», δ.π., σ. 180· ἀντίθετα ὁ Sauer, *Jesus Sirach*, δ.π., σ. 181, ὁ ὅποιος θεωρεῖ ὅτι ἡ παράσταση τῆς ἐκφορᾶς τῆς σοφίας ἀπό τό στόμα τοῦ Θεοῦ στό Σειρ 24:3 ἀναφέρεται ὅχι στό λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀλλά στήν ἀρχική δημιουργία τῆς σοφίας. Πάντως καὶ ὁ Sauer, ὅπως καὶ ὁ Gese, συνδέει τή συγκεκριμένη παράσταση μέ τόν πρόλογο τοῦ Κατά Ιωάννην Εὐαγγελίου.

κεφάλαιο του βιβλίου τῶν *Παροιμιῶν*, ἀλλά ἀκόμη καὶ μέ παρεμφερεῖς ἀντιλήψεις τοῦ προγενέστερου βιβλίου τοῦ Ἰώβ, στό ὅποιο ἐπίσης ἡ σοφία εἶναι παρούσα μαζί μέ τὸν Θεό κατά τὴ δημιουργία (28:26-27).²⁵ Στή Σοφία Σειράχ ὅμως ἡ σοφία, ὥπως εἴδαμε προηγουμένως, φαίνεται γιά πρώτη φορά νά ταυτίζεται μέ τό λόγο τοῦ Θεοῦ, διά τοῦ ὅποίου ἐκεῖνος δημιουργεῖ τά πάντα.

Στό *Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο* οἱ ἀνωτέρω παραστάσεις βρίσκονται στό ὑπόβαθρο τῆς περί Λόγου διδασκαλίας του.²⁶ Ὁσπόσο ὁ τέταρτος εὐαγγελιστής δέν τίς υιοθετεῖ ὡς ἔχουν, ἀλλά τίς μεταλλάσσει προσαρμόζοντάς τις στή θεολογία του.

Καταρχάς ἀποσυνδέει σημασιολογικά τό Λόγο ἀπό τή σοφία. "Ἐτσι, στό *Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο* ὄλοκληρώνεται ἡ μετάβαση ἀπό τή σοφία στό Λόγο ὡς κεντρικῆς σημασίας καί ἀπαραίτητο μέγεθος γιά τή μεσιτεία καί τήν ἐπικοινωνία μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, δεδομένου ὅτι πλέον ἡ λέξη σοφία δέν θεωρεῖται προφανῶς τόσο γόνυμη καί ὡς ἐκ τούτου δέν χρησιμοποιεῖται. Ο τέταρτος εὐαγγελιστής φαίνεται λοιπόν νά ἐπιλέγει συνειδητά τήν ἔννοια τοῦ Λόγου στή θέση τῆς σοφίας καταρχάς, διότι ὁ Λόγος ὡς ἀρσενικό οὐσιαστικό μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό εὕλογα καί νά τόν χαρακτηρίσει ἐπιτυχημένα. Ἀντί-

²⁵ Βλ. H. Strauß, *Hiob 19-42*, BKAT 16/2, Neukirchener, Νοῦκίρχεν-Φλούν 2000, 154-155.156.

²⁶ Πρβλ. R. J. Clifford, *The Wisdom Literature*, IBT, Abingdon, Νάσιν, σ. 62.

θετα, μά καντίστοιχη ταύτιση μέ τή θηλυκή ἔννοια τῆς σοφίας (*chokhma*) θά δημιουργοῦσε πρόβλημα κατανόησης στούς παραλῆπτες τοῦ εὐαγγελίου.²⁷

Πέραν αὐτοῦ ὅμως ὁ Λόγος στὸν Ἰωάννη παρουσιάζεται ως ἄκτιστο θεῖο πρόσωπο, διακριτό ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ(-Πατέρα) καὶ μέ ἐνεργό συμμετοχή στή δημιουργία ὀλόκληρου τοῦ κόσμου. Ἐνῶ ἡ σοφία προσωποποιεῖται πολύ νωρίς, ἥδη στό βιβλίο τῶν *Παροιμιῶν*,²⁸ ποτέ ὅμως, τουλάχιστον στήν Παλαιά Διαθήκη (ἀκόμη καὶ στόν εὐρύτερο ἐλληνικό κανόνα τῶν 49 βιβλίων), δέν φαίνεται νά κατανοεῖται κυριολεκτικά ως πραγματικό πρόσωπο.²⁹ Κάτι τέτοιο ἄλλωστε θά ἦταν ἀδιανόητο γιά τήν ἑβραϊκή θεολογία, ἀφοῦ σέ αὐτήν τήν περίπτωση θά ἀπειλεῖτο τό αὐστηρό, ιδίως μεταιχμαλωσιακά, δόγμα τῆς μονοθεΐας.³⁰

²⁷ Βλ. Gese, «Johannesprolog», ὁ.π., σ. 180.

²⁸ Ἡ χρονολόγηση τοῦ βιβλίου τῶν *Παροιμιῶν* εἶναι ἔξαιρετικά πολύπλοκη λόγω τοῦ ὅτι αὐτό ἀπαρτίζεται ἀπό διάφορα συντακτικά στρώματα προερχόμενα ἀπό διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Εἰδικά τά κεφ. 1-9, τά ὅποια ἐν προκειμένῳ μᾶς ἐνδιαφέρουν, θεωροῦνται μᾶλλον μεταιχμαλωσιακά, ἀπηγώντας ὅμως προαιχμαλωσιακές παραδόσεις: βλ. σχετικά Zenger κ.ἄ., *Einleitung*, ὁ.π., σ. 377.

²⁹ 'Ο J. J. Collins, *A Short Introduction to the Hebrew Bible*, Fortress, Μιννεάπολις 2007, σ. 254, σχολιάζει σχετικά: «There is no real evidence that Wisdom was regarded as a goddess either in Israel or in Canaan. It is probably true, however, that the way that Wisdom is portrayed is influenced by the depiction of goddesses, especially Isis and Maat. This does not necessarily mean that Wisdom was a goddess herself. She is first of all an attribute of (some) human beings, and also of God in a higher degree. When wisdom is depicted as a female figure, this is the literary device of personification.»

³⁰ Βλ. σχετικά μέ τήν εξέλιξη τῆς μονοθεΐας στή θρησκεία τοῦ

Ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας στά σοφιολογικά κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παραμένει μιά εἰκόνα, στήν ὅποια μιά ιδιότητα καὶ ἔνα δῶρο τοῦ Θεοῦ πρός τούς ἀνθρώπους παρουσιάζεται, μεταφορικά, νά ἔχει δική του ὑπόσταση. Ἀντιστοίχως, π.χ., ὁ ἀπ. Παῦλος θά προσωποποίησε τήν ἀμαρτία, χωρίς βέβαια αὐτό νά σημαίνει ὅτι ἡ ἀμαρτία ἀποτελεῖ ὄντως αὐθύπαρκτο πρόσωπο κατά τήν παύλεια ἀντιληψη.³¹ Στόν Ἰωάννη ὥστόσο ὁ Λόγος καθίσταται αὐθύπαρκτο πρόσωπο. Αύτό φαίνεται καὶ ἀπό τό ὅτι χαρακτηρίζεται Θεός,³² κάτι τό ὅποιο οὐδέποτε συμβαίνει μέ τή σοφία στήν Παλαιά Διαθήκη. Βάσει τοῦ δεδομένου τῆς θεότητάς του ὁ Λόγος δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἀκτιστος, διότι, ἂν ἦταν κτιστός, δέν θά ἀνῆκε στήν ὄντολογική κατηγορία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά σέ αὐτήν τοῦ δημιουργήματος. Αύτό ὅμως δέν συμβαίνει μέ τήν παλαιοδιαθηκική ἔννοια τῆς σοφίας, ἡ ὅποια ρητῶς ἀναφέρεται ως κτιστή.³³ Τέλος, ως ἀκτιστος καὶ θεῖο πρόσωπο ὁ Λόγος δέν καθίσταται μάρτυρας τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀποκλειστικά ἀπό τόν Θεό, ἀλλά μετέχει αὐτοδικαίως σέ αὐτήν, πράγμα τό ὅποιο μπορεῖ ἐνδεχομένως νά

³¹ Ισραήλ M. S. Smith, *The Origins of Biblical Monotheism: Israel's Polytheistic Background and the Ugaritic Texts*, Oxford University Press, Ὁξφόρδη 2001.

³² Σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς ἀμαρτίας στόν ἀπόστολο Παῦλο, Βλ. I. Δ. Καραβιδόπουλος, Ἡ ἀμαρτία κατά τόν Ἀπόστολον Παῦλον, Θεσσαλονίκη 1968· ΙΙ. Χ. Ἀνδριόπουλος, Ἡ περὶ ἀμαρτίας καὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Ἀθήνα 1969.

³³ Iω 1:1, 18· 20:28.

³⁴ Βλ. Collins, *Introduction*, ὁ.π., σ. 254.

ύπονοεῖται στή Σοφία Σειράχ (24:3 κ.έ.), καθώς ἐπί-
σης καὶ στή μεταγενέστερη Σοφία Σολομῶντος (7:22),³⁴
ὅμως δέν λέγεται ρητῶς οὕτε ἐκεῖ οὕτε σέ ὅποιοδήποτε
ἄλλο σημεῖο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ωστόσο τό πλέον καθοριστικό βῆμα στό ὅποιο
προβαίνει ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, ἐπεξεργαζόμενος
θεολογικά τήν παλαιοδιαθηκική σοφιολογική παράδοση
καὶ χρησιμοποιώντας τη στήν ἔρμηνεία τοῦ προσώπου
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἡ θεολογία τῆς σαρκώσεως
(1:14: *Kai ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν*
ἡμῖν). Στήν Παλαιά Διαθήκη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ κα-
τοικεῖ πνευματικά μέσα στούς ἀνθρώπους, διέπει τή
σκέψη καὶ τή ζωή τους, τούς καθοδηγεῖ, τούς καθι-
στᾶ σοφούς καὶ τούς ἴδιους, τούς συνδέει μέ τόν Θεό
καὶ μέ τό θέλημά του. Ωστόσο εἶναι ἀδιανόητο κατά
τήν παλαιοδιαθηκική ἀντίληψη ἡ σοφία νά γίνει ἀν-
θρωπος,³⁵ ὅπως συμβαίνει στό *Κατά Ἰωάννην Εὐαγ-*
γέλιο. Ἡ ιώννεια θεολογία χαρακτηρίζεται ἀπό φαι-
νομενικά παράδοξα καὶ αὐτό εἶναι ἔνα ἀπό τά πρῶτα
πού συναντοῦμε στό εὐαγγέλιο: ὁ παντοδύναμος καὶ
δημιουργικός Λόγος τοῦ Θεοῦ, διά τοῦ ὅποίου ὁ Θεός
ἐκτισε τά πάντα χωρίς ἔξαίρεση, γίνεται ἀνθρωπος γιά
νά πεθάνει.³⁶ Ἡ σοφιολογική γραμματεία καθίσταται

³⁴ Βλ. σχετικά μέ τή χρονολόγηση τοῦ βιβλίου αύτοῦ H. Hübner, *Die Weisheit Salomos*, ATD Apokryphen 4, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγη 1999, σ. 15-19, ἐνῶ γιά τήν ἔρμηνεία τῆς λέξης τεχνίτις
ώς ἀναφερόμενης στή δημιουργία, βλ. δ.π., σ. 101.

³⁵ Βλ. Τσάκωνας, *Χριστολογία*, δ.π., σ. 29.

³⁶ Ό όρος σάρξ, πού χρησιμοποιεῖται, γιά νά δηλώσει τήν ἐναν-
θρώπηση τοῦ προσώπου Λόγου ἀποτελεῖ σηματισμό καὶ δίνει ἔμφα-

τό ἐργαλεῖο γιά νά ἔρμηνευθεῖ ἡ προῦπαρξη τοῦ Ἰησοῦ, ἡ σωτηριώδης ἀποστολή του καὶ ἡ ἴδιαιτερη σχέση του μέ τὸν Θεό.

Ἐπισημαίνεται στὸν πρόλογο τοῦ *Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου*, ἀλλά καὶ ἐπαναλαμβάνεται διαρκῶς καὶ στὴ συνέχειά του, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ μονογενῆς Γιός τοῦ Θεοῦ,³⁷ καὶ ἐπομένως καὶ ὁ ἴδιος ἀληθινός Θεός.³⁸ Ἀκόμη καὶ αὐτή ἡ παράσταση προέρχεται ἀπό τὴν σοφιολογική γραμματεία, στήν ὅποια ἡ σοφία παρουσιάζεται μεταφορικά ὡς παιδί τοῦ Θεοῦ νά παιζει μαζί του (*Παρ 8:30*). Ο ἰωάννειος Λόγος βρίσκεται ὡς ὁ μονογενῆς Γιός τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόλπον, δηλαδή στήν ἀγκαλιά τοῦ Πατρός.³⁹ Ἡ ἐνότητα τῶν

ση στή φθαρτότητα καὶ θυητότητα τοῦ ἀνθρώπου σέ ἀντιδιαστολή πρός τήν οὐδέτερη ἀπό αὐτή τήν πλευρά λέξη ἄνθρωπος, τήν ὅποια συνειδητά δέν ἐπιλέγει ὁ τέταρτος εὐαγγελιστής σέ αὐτή τή συνάφεια· πρбл. ἀντιπροσωπευτικά R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, μέρος 10: *Einführung und Kommentar zu Kap. 1-4*, HTKNT 4, Herder, Φράιμπουργκ 1965, σ. 243-244.

³⁷ *Iw 1:18, 34, 49· 3:16-18, 35-36· 5:19-27· 6:40· 8:35-36· 10:36· 11:27· 14:13· 17:1· 19:7· 20:31· πρбл. ἐπίσης τίς ἔμψεσες ἀναφορές στήν υἱότητα τοῦ Ἰησοῦ ὡς πρός τὸν Θεό στά χωρία *Iw 1:14· 2:16· 4:21, 23· 5:17-18, 36-37, 43, 45· 6:27, 32, 37, 44-46, 57, 65· 8:16, 18-19, 27-28, 38, 42, 49, 54· 10:15, 17-18, 25, 29-30, 32, 36-38· 11:41· 12:26-28, 49-50· 13:1, 3· 14:2, 6-12, 16, 20-31· 15:1, 8-10, 15-16, 24, 26· 16:15, 17, 23, 25-28, 32· 17:5, 11, 21, 24, 25· 18:11· 20:17, 21.**

³⁸ Βλ. σχετικά X. Καρακόλης, «Ο Ἰησοῦς ὡς ὁ Γιαχδέ τῶν παλαιοδιαθηκῶν θεοφανειῶν στό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο», Θέματα ἔρμηνειας καὶ θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, Π. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 223-255.

³⁹ Βλ. γιά τή σημασία αὐτῆς τῆς φράσης O. Hofius, «Der in des

δύο θείων προσώπων, ἡ ὅποια παρουσιάζεται μέ μά μεταφορά ἀπό τίς περί πατριαρχικῆς οἰκογένειας παραστάσεις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς,⁴⁰ ἀποτελεῖ τήν ιδιαίτερη ἀπάντηση τοῦ Ἰωάννη στὸν προκείμενο κίνδυνο διασάλευσης τῆς μονοθείας· διότι, ἐνῷ γίνεται ἀναφορά σὲ δύο θεία πρόσωπα (καὶ στή συνέχεια στό εὐαγγέλιο καὶ γιά ἔνα τρίτο, τὸν Παράκλητο),⁴¹ ὑπάρχουν ὡστόσο μία θεία βασιλικὴ ἔξουσία (3:3, 5), μία δόξα (1:14· 11:4, 40· 12:43), μία γνώση (3:32· 6:45· 8:26, 40· 15:15), μία δημιουργία (1:3), μία χάρις (1:17) κ.ο.κ., πού πηγάζουν ἀπό τὸν Θεό Πατέρα.⁴² Σέ ὅλα αὐτά ὅμως κοινωνεῖ ὁ Γιός, κατά τὸν ἕδιο τρόπο πού ἔνας διάδοχος τοῦ θρόνου, χωρίς νά εἶναι ὁ ἕδιος ἡ πηγή τῆς ἔξουσίας πού προέρχεται ἀπό τὸν βασιλέα πατέρα του, κοινωνεῖ καὶ μετέχει αὐτῆς τῆς ἔξουσίας κατά

Vaters Schoß ist» Joh 1,18», *Johannesstudien*, WUNT 88, Mohr, Tübingen 1996, σ. 24-32.

⁴⁰ Σχετικά μέ τήν παράσταση τῆς οἰκογένειας ώς κλειδιοῦ γά τήν κατανόηση τῆς ιώαννειας χριστολογίας, βλ. τήν κομβική μελέτη τοῦ J. G. van der Watt *Family of the King. Dynamics of Metaphor in the Gospel according to John*, BIS 47, Brill, Λάιντεν 2000.

⁴¹ Στό πλαίσιο τῆς παρούσας μελέτης δέν μποροῦμε νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό θέμα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος-Παρακλήτου στό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο. Βλ. σχετικά B. Τσάκωνας, «Η περί Παρακλήτου-Πνεύματος διδασκαλία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ὑπό τό πρόσμα τῆς καθόλου βιβλικῆς πνευματολογίας», Αθήνα 1992.

⁴² «Οπι ὁ Πατήρ εἶναι ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς χάριτος φαίνεται ἀπό τίς ἐκφράσεις πάντα δι' αὐτοῦ [τοῦ Λόγου] ἐγένετο (1:3) καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Η πρόθεση διὰ δείχνει καὶ στίς δύο αὐτές περιπτώσεις ὅτι ὁ Λόγος-Ιησοῦς Χριστός ἐμπλέκεται στή δημιουργία καὶ στή δωρεά τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀληθείας πρός τούς ἀνθρώπους ώς μεσίτης.

πάντα (πρбл. 18:36).⁴³ "Ετοι ἡ δόξα τοῦ Πατρός εἶναι καὶ δόξα τοῦ Γίοῦ (1:14· 11:4, 40· 12:41· 17:5, 22, 24), ὁ Γίος λέει στὸν κόσμο αὐτά πού ἀκουσει ἀπό τὸν Πατέρα (3:32· 5:30· 8:26, 40· 15:15), ὅποιος βλέπει τὸν Γίον βλέπει τὸν Πατέρα (1:18· 14:7, 9), ὁ Γίος κάθεται στὸν ἴδιο θρόνο μέ τὸν Πατέρα, στήν ἀγκαλιά του (1:18· πρбл. 18:36), ὁ Γίος μετέχει στήν ζωοποιό καὶ δημιουργική δύναμη τοῦ Πατέρα (1:3· 5:17-21), ὁ Γίος εἶναι Θεός, ὥπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Πατήρ (1:1, 18· 5:18· 20:28), ὁ Γίος εἶναι ἔνα μέ τὸν Πατέρα (10:30· πρбл. 16:32) καὶ πράττει τὰ ἔργα τοῦ Πατρός (4:34· 5:36· 10:32, 37-38· 14:10· 17:4). Ἀπό τὰ παραπάνω φαίνεται πῶς ὁ Ἰωάννης λύνει τήν δυνητική ἀπειλή κατά τοῦ δόγματος τῆς μονοθεῖας πού συνεπάγεται ἡ εἰσαγωγή ἐνός δεύτερου θείου προσώπου: τονίζει τήν ὄργανική ἐνότητα τῶν δύο προσώπων σέ ὅλα τά ἐπίπεδα, ἃν καὶ οἱ ρόλοι τους εἶναι διαχριτοί.⁴⁴

Μένει στό πλαίσιο τῆς σύντομης αὐτῆς εισηγήσεως νά ἔξετάσουμε πῶς ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου ἀξιοποιεῖται συνολικά στήν ἰωάννεια ἀφήγηση. Ἐκ πρώτης ὅψεως φαίνεται νά ἀποτελεῖ παράδοξο ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου ὡς χριστολογικοῦ τίτλου δέν ἀπαντᾶ σέ κανένα ἄλλο σημεῖο τοῦ εὐαγγελίου πλήν τοῦ ὑμνικοῦ του προλόγου (1:1-18). "Ετοι ὄρισμένοι ἐρευνητές διατύπωσαν τήν ἀποψη ὅτι ὁ πρόλογος αὐτός δέν

⁴³ Βλ. σχετικά van der Watt, *Family*, δ.π., ίδ. σ. 406-432.

⁴⁴ Βλ. τήν ἀνάλυση τῆς ἰωάννειας μονοθεϊστικῆς ἀντίληψης ἐπί τῆ βάσει τῆς παλαιοδιαθηκῆς θεολογίας ἀπό τὸν Bauckham, *Testimony*, δ.π., σ. 239-252.

ἀνήκει στόν συγγραφέα τοῦ ὑπόλοιπου εὐαγγελίου, ἀλλά ὅτι πρόκειται γιά προϋπάρχοντα σοφιολογικό ὕμνο, πού ἀπλῶς τοποθετήθηκε ἀπό τόν συγγραφέα ώς εἰσαγωγή στό βιβλίο του.⁴⁵

"Ἄν ώστόσο ἔξετάσουμε ἀφηγηματικά τό σύνολο τοῦ εὐαγγελίου, θά διαπιστώσουμε ἀδίαστα μά ὄργανική συνάφεια μεταξύ ὅσων λέγονται στόν πρόλογο περὶ Λόγου καί ὅσων διαλαμβάνονται στό εὐαγγέλιο περὶ τοῦ Ἰησοῦ.⁴⁶ Συγκεκριμένα:

Στό Κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιο ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ σαρκωθείς Λόγος, παρουσιάζεται ώς κατεξοχήν ζωδότης. Ζωή παρέχει διά τῶν θαυμάτων του, τῶν λεγόμενων ιώάννειων σημείων,⁴⁷ καθώς τά ἐπτά σημεῖα πού παραδειγματικά ἀφηγεῖται ὁ εὐαγγελιστής στό βιβλίο του περὶ λαμβάνοντος μεταβολή (2:7-9) καὶ πολλαπλασιασμό τροφῆς (6:11-13) —οἷνου καὶ ἄρτου ἀντιστοίχως—, θεραπεία ἐνός ἐτοιμοθάνατου (4:50-53), ἐνός παραλύτου ἐπί 38 ἔτη (5:5-9) καὶ ἐνός ἐκ γενετῆς τυφλοῦ (9:6-7), σωτηρία τῶν μαθητῶν ἀπό τή θαλασσοταραχή (6:17-21) καὶ ἀνάσταση ἐνός νεκροῦ

⁴⁵ Βλ. ἐνδεικτικά J. A. T. Robinson, «The Relation of the Prologue to the Gospel of St. John», *NTS*, 9, 1962, σ. 120-129.

⁴⁶ Πρβλ. E. Harris, *Prologue and Gospel: The Theology of the Fourth Evangelist*, Academic Press, Σέφφηλντ 1994.

⁴⁷ Βλ. *Iw* 2:11, 23· 3:2· 4:54· 6:1, 14, 30· 7:31· 9:16· 11:47· 12:18, 37· 20:30. Γιά τό θέμα τῶν ιώάννειων σημείων, βλ. ἐνδεικτικά W. J. Bittner, *Jesu Zeichen im Johannesevangelium. Die Messias-Erkenntnis im Johannesevangelium vor ihrem jüdischen Hintergrund*, WUNT 26, Mohr, Τυβίγη 1987· C. Welck, *Erzählte Zeichen. Die Wundergeschichten des Johannesevangeliums literarisch untersucht: mit einem Ausblick auf Joh 21*, WUNT 69, Mohr, Τυβίγη 1994.

(11:43-44). "Ολα αύτά τά σημεῖα ἀποτελοῦν οὐσιαστικά πράξεις σωτηρίας-ἀναδημουργίας. Οι θεραπεῖες ἀποτελοῦν νίκη ἐπί τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς ὡς ἀναδημουργία νεκρωμένων μελῶν⁴⁸ ἢ ἀπόσπαση ἀνθρώπων ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ θανάτου.⁴⁹ Ἡ δημιουργία καὶ ὁ πολλαπλασιασμός τῆς τροφῆς μποροῦν ἐπίσης νά πραγματοποιηθοῦν μόνο ἀπό τὸν Θεό, ὁ ὅποιος παρέσχε στούς Ἰσραηλίτες τό νερό ἀπό τήν πέτρα καὶ τό μάννα στήν ἔρημο.⁵⁰ Ἡ ἀνάσταση ἐνός ἥδη ὅζοντος νεκροῦ ἀποτελεῖ τήν ὑψηλότατη ἐκδήλωση τῆς ἀναδημουργικῆς δυνάμεως τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ὅποιος δίνει ζωή στήν νεκρή ὅλη, ὅπως ὁ Θεός δίνει τήν ζωή στόν χωμάτινο πρωτόπλαστο (*Γεν* 2:7).⁵¹

⁴⁸ Βλ. ἐνδεικτικά γιά τήν ἐρμηνεία τῆς θεραπείας τοῦ παφαλύτου καὶ τοῦ τυφλοῦ ὡς ζωοποίησής τους Schnelle, *Christiologie*, ፰.π., σ. 113· Carson, *Gospel*, ፰.π., σ. 243.

⁴⁹ Γιά τήν ἐρμηνεία ὑπό αὐτό τό φῶς τῆς θεραπείας τοῦ νιοῦ τοῦ θαυμακοῦ, βλ. μεταξύ ὅλων R. E. Brown, *The Gospel according to John*, I, AncB, Doubleday, Γκάροντεν Σίτου 1966, σ. 191· X. Léon Dufour, *Lecture de l'Évangile selon Jean*, I, Seuil, Παρίσι 1988, σ. 405 κ.έ. Προφανέστατα στήν ἴδια κατηγορία ἐντάσσεται καὶ ἡ σωτηρία τῶν μαθητῶν ἀπό τήν θαλασσοταραχή.

⁵⁰ Βέβαια ἡ δωρεά τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἀκόμη ἀνώτερη ἀπό τίς ἀντίστοιχες δωρεές τοῦ Θεοῦ στό βιβλίο τῆς Ἔξόδου, διότι ἔχει ἐσχατολογικό χαρακτήρα. "Ἐτοι ὁ Ἰησοῦς δημιουργεῖ οἶνο ἀπό τό νερό πού δρίσκεται στίς πέτρινες ὑδρίες (2:6) ὑπερβαίνοντας ὑπαινικτικά τό ὄνδωρ ἐκ πέτρας πού λαμβάνουν οἱ Ἰσραηλίτες στήν ἔρημο (*Εξ* 17:6), ἐνῶ παρέχει τόν ἄρτο τῆς ζωῆς, τοῦ ὅποιου ἡ κατανάλωση ὀδηγεῖ στήν αἰωνιότητα σὲ ἀντιδιαστολή πρός τό μάννα, τό ὅποιο ἀπλῶς ἀνέβαλε τό θάνατο τῶν Ἰσραηλιτῶν στήν ἔρημο (6:49-51· *Εξ* 16:12 κ.έ.).

⁵¹ Γενικά γιά τήν θεολογική ἐρμηνεία ἀπό τόν τέταρτο εὐαγγελι-

Σημαντικό στοιχεῖο σέ ὅλα αὐτά τά σημεῖα ἀποτελεῖ ἡ χρήση τοῦ λόγου. Ὁ Ἰησοῦς μέ τό λόγο του θεραπεύει τόν ἐτοιμοθάνατο υἱό τοῦ βασιλικοῦ (4:50, 53)⁵² καὶ τόν παραλυτικό (5:8-9), ἀνιστᾶ τόν Λάζαρο (11:43-44), καλεῖ τούς ὑπηρέτες νά ἀντλήσουν ἀπό τό νερό πού εἶχε γίνει κρασί καί νά δώσουν στόν ἀρχιτρίκλινο νά δοκιμάσει (2:8), ἐκφωνεῖ τήν εὐχαριστία πρίν ἀπό τόν πολλαπλασιασμό τῶν ἄρτων καὶ τῶν ἰχθύων (6:11), βεβαιώνει τούς μαθητές ὅτι εἶναι ὅντως ἔκεινος (έγώ εἰμι) πού περπατάει πάνω στά κύματα καί συνακόλουθα τούς σώζει (6:20), τέλος, στέλνει τόν ἔκ γενετῆς τυφλό νά νιφθεῖ στήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, ὥστε νά λάβει τό φῶς του (9:7). Ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ ἐνεργεῖ θαύματα, ἀλλά κυρίως ὁδηγεῖ στήν πιστοποίηση καί στήν κατανόησή τους, καί πάντως εἶναι παρών σέ κάθε σημεῖο, ἔστω καί ἂν δέν ἔχει πάντοτε τήν ἴδια λειτουργία.

“Ομως ὁ Ἰησοῦς δέν παρέχει τή ζωή ἀπλῶς διά τῶν σημείων, ἀλλά καί μόνο διά τοῦ λόγου του. Αὐτός πού ἀκούει τό λόγο του καί πιστεύει στόν Θεό καί στόν

στή τῶν θαυματουργῶν τοῦ Ἰησοῦ ὡς ζωοποιῶν ἐνεργειῶν, 6λ. X. K. Καρακόλης, Ἡ θεολογική σημασία τῶν θαυμάτων στό κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιο, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, ιδ. σ. 434-452.

⁵² Τό ὅτι ἡ στιγμή πού ὁ Ἰησοῦς λέει τή φράση πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ (4:50) προσδιορίζεται ἀργότερα στή διήγηση ὡς ὁ χρόνος τῆς θεραπείας τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλικοῦ σημαίνει προφανῶς ὅτι στή σκέψη τοῦ εὐαγγελιστῆ ὁ παντοδύναμος καί δημιουργικός λόγος τοῦ ἐνσαρκού Λόγου εἶναι πού προξενεῖ τή θεραπεία καί ούσιαστικά τή σωτηρία ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ θανάτου. 6λ. ἀντιπροσωπευτικά C. H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge University Press, Καΐμπριτζ 1953, σ. 318.

ΐδιο ως τὸν Γιό τοῦ Θεοῦ, αὐτός ἔχει τὴν αἰώνια ζωή,⁵³ δέν κρίνεται (5:24, 29), ἡ ζωή του δέν διακόπτεται οὔτε καὶ ἀπό τὸ θάνατο (11:25-26), ἐνῶ ἡ ἐσχατολογική ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ἀπλῶς θά καταδεῖξει κατά ἐμφανή τρόπο, σέ κοσμικό ἐπίπεδο, ποιοί εἶναι αὐτοί πού πίστευσαν καὶ ποιοί ὄχι (5:29).⁵⁴ Τά σημεῖα καθίστανται στό πλαίσιο αὐτό, ὅπως ἀξεπέραστα τό διατύπωσε ὁ Ροῦντολφ Μπούλτμαν (Rudolf Bultmann), *verba visibilia*, ὅρατοί λόγοι τοῦ Ἰησοῦ,⁵⁵ διότι πράγματι τά σημεῖα ἐκφράζουν στήν πράξη τή ζωοποιητική δύναμη τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ. Μέ αλλα λόγια, τά σημεῖα καθίστανται μεταφορές τοῦ συμβολικοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ στήν πραγματικότητα: ὁ Ἰησοῦς ως ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς (6:35) πολλαπλασιάζει τὸν ἄρτο· ως ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινὴ (15:1) δημιουργεῖ κρασί ἀπό τό νερό· ως ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή (11:25) παρέχει τή ζωή διά θεραπειῶν καὶ νεκραναστάσεως· ως τὸ φῶς τοῦ κόσμου (8:12· 12:46) παρέχει τό φῶς στόν ἐκ γενετῆς τυφλό.

⁵³ Βλ. *Io* 3:15, 16, 36· 5:24· 6:29, 40, 47· 7:38, 39· 8:24· 11:25, 40· 12:36, 44, 46· 14:1· 20:31.

⁵⁴ Στό πλαίσιο τῆς ιωάννειας θεολογίας, ἡ φράση τοῦ Ἰησοῦ στό στ. 5:29 καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἐρμηνεύεται ἀπό τήν ἀπάντησή του στήν ἑρώτηση τῶν Ἰουδαίων στό στ. 6:28 ποιά εἶναι αὐτά τά καλά ἔργα (τί ποιῶμεν ἵνα ἔργαζόμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ;), σύμφωνα μέ τήν ὅποια: τοῦτο ἔστιν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Τό ἀπόλυτο κριτήριο λοιπόν τῆς ἐσχατολογικῆς σωτηρίας εἶναι κατά τήν ιωάννεια ἀντιληψη ἡ πίστη.

⁵⁵ R. Bultmann, *Theologie des Neuen Testaments*, Mohr, Τυβίγη⁹ 1984, σ. 412.

Διά τῶν σημείων καὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ καλεῖται ὁ ἀναγνώστης τοῦ εὐαγγελίου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ χαρακτῆρες τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης, νά πιστέψει ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι αὐτός πού περιγράφεται στὸν πρόλογο τοῦ εὐαγγελίου ὡς ὁ προαιώνιος Λόγος (1:1) καὶ ὁ μονογενῆς Γιός τοῦ Θεοῦ (1:18) πού ἔγινε ἄνθρωπος (1:14).⁵⁶ Ὁ ἀπόλυτα ὑπερβατικός Θεός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπικοινωνεῖ πάντοτε μέ τούς ἀνθρώπους, κατεξοχήν δέ μέ τούς προφῆτες, διά τοῦ λόγου του. Αὐτός ὁ λόγος ὅμως εἶναι κατά τὸν Ιωάννη πραγματικό θεῖο πρόσωπο. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκφέρεται ἀπό τὸν σαρκωθέντα Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται ἄνθρωπος, ὥστε νά μπορέσει νά μεταδώσει σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος εἶναι δημιουργικός καὶ σωτηριώδης. Ὅμως οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά ἀποδεχθοῦν τὸ Λόγο ὡς πρόσωπο καὶ νά πιστέψουν στὸ λόγο του. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ διαφορά τῆς ἀναδημιουργίας ἀπό τὴν πρωτογενή δημιουργία, κατά τὴν ὧδην τά ἀνύπαρκτα δημιουργήματα δέν μποροῦν νά ἐρωτηθοῦν ἐάν θέλουν ἢ ὅχι τὴν ζωή πού τούς χαρίζει ὁ Θεός.

Μέ βάση τὴν ἀνωτέρω ἀνάλυση δέν διαφαίνεται ὅποιαδήποτε ἔξωβιβλική καὶ δή φιλοσοφική ἐπίδραση στίς ιωάννεις περὶ Λόγου ἀντιλήψεις. Ἡ ιωάννεια θεολογία οἰκοδομεῖται μέ συνέπεια πάνω στὸ θεμέλιο

⁵⁶ Πρβλ. τὸν πρῶτο ἐπίλογο τοῦ εὐαγγελίου στοὺς στ. 20:30-31: Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς [...] ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Μπορεῖ ἡ ἔννοια τοῦ λόγου νά ἀνακαλοῦσε στούς ἀρχαίους ἐθνικούς ἀναγγῶστες καί ἀκροατές τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὄρισμένες σχετικές φιλοσοφικές γνώσεις καί ἀντιλήψεις τους, ὅμως αὐτό τὸ δεδομένο δέν μπορεῖ νά ἔξηγγήσει τήν ἐπιλογή καί τή χρήση τοῦ συγκεκριμένου ὄρου στό τέταρτο εὐαγγέλιο ἀπό τόν συγγραφέα του. Ὁ Ἰωάννης δέν προσπαθεῖ νά ἐντυπωσιάσει τό κοινό του μέ φιλοσοφικές γνώσεις, τίς ὅποιες μάλιστα δέν φαίνεται σέ κανένα σημεῖο τοῦ εὐαγγελίου του ὅτι ὄντως διέθετε. Προσπαθεῖ ἀντίθετα, ὡς Ἰουδαῖος ὁ ἴδιος, νά ἔξηγγήσει τήν ιστορική παρουσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τήν περί αὐτοῦ ἐμπειρία τῆς κοινότητάς του μέ βάση τή ζωντανή μαρτυρία τῆς θρησκευτικῆς παράδοσης τοῦ λαοῦ του. Τό ὅτι κατά τήν προηγγείσα μακραίωνη διαδικασία τῆς προφορικῆς καί γραπτῆς διαμόρφωσης αὐτῆς τῆς μαρτυρίας ἐνεπλάκησαν καί ἐλληνικές παραστάσεις περί λόγου καί σοφίας εἶναι κάπι πού προφανῶς δέν ἀπασχολεῖ τόν τέταρτο εὐαγγελιστή, ὁ ὅποιος φαίνεται νά ἔχει τή συνείδηση ὅτι κινεῖται σέ ἀποκλειστικά βιβλικό ἔδαφος.